

rit viktigare mål än en regional identitetsbildning. Skulle vi idag ha råd?

I kapitel V ges ett referat av diskussionen i Finland på 1800- och 1990-talen om läns- och landskapssjälvstyrelse. Det ansluter sig inte alldeles direkt till distriktsförvaltningen och innehåller inte heller alltid tillräckliga anknytningar till statsbildningstematiken. Diskussionen har förlorat sitt nyhetsvärde långt före Westerlunds koncentrerade sammanfattning. Däremot hade han kunnat tolka den gamla diskussionen t.ex. ur centralförvaltningens styrningssynvinkel.

Allt som allt är Lars Westerlunds avhandling en viktig tvärvetenskaplig undersökning om distriktsförvaltningens utveckling i Finland. Tack vare sitt kvantitativa grepp, heltäckande framställningssätt och kombinationen av ett historiskt och teoretiskt behandlingssätt öppnar den nya banor inom finländsk förvaltningshistorisk forskning. Undersökningen höjer sig över de tallösa historiska detaljerna och händelserna och bär över dem med de teoretiska begreppens hjälp.

Seppo Tiihonen

Två komparationer över kommunalförvaltningssystemen på landsbygden i Norden under 1800-talet

Harald Gustafsson, *Kommunal frihet för nationell samling. Debatter om kommunalreformer i 1800-talets Norden*, Studier i stads- och kommunalhistoria 2, Stadshistoriska institutet. 75 s. Stockholm 1987.

Torkel Jansson, *Agrarsamhällets förändring och landskommunal organisation. En konturteckning av 1800-talets Norden*, Studia Historica Upsaliensia 146. 229 s. Uppsala 1987.

Nordiska historiska jämförelser är ytterst stimulerande ifall en övernationell infallsvinkel leder till ett ifrågasättande av nationella självklarheter. Kan en komparativ synvinkel tillämpad av en enskild forskare från första början producera annorlunda kunskap än t.ex. de nordiska projektens sammanfattande uppsatser som bygger på nationella rapporter?

Två svenska forskare har samtidigt företagit ett dylikt försök på samma ämnesområde genom att komparativt undersöka 1800-talets kommunalförvaltningsreformer på landsbygden. Båda har tidigare meriterat sig inom samnordiska projekt, Harald Gustafsson inom 1700-talsprojektet "Centralmakt och lokalsamhälle", medan Torkel Janssons bok tillkommit inom projektet "Från association till massorganisation".

I praktiken har båda blivit tvungna att begränsa ämnet och källmaterialet så att det kan behärskas av en forskare. Gustafsson undersöker fem regeringspropositioner rörande kommunallagar och parlamentsdebatterna om dem, vilka ledde till lagar som reformerade landskommunernas förvaltning i Norge 1837, Danmark 1841, Sverige 1862, Finland 1865 och Island 1872. Med denna avgränsning bygger undersökningen i väsentlig grad på primärkällor.

Jansson täcker ett bredare fält i tid och rum. Han granskar utvecklingen i fråga om landskommunernas förvaltningsorganisation från 1800-talets början på några punkter ända till 1920-talets början och så att komparationen – utan några särskilda motiveringar – också omfattar Baltikum (Est-, Liv- och Kurland); dessutom granskas Slesvig-Holstein, Färöarna och Grönland mera i detalj inom ramen för avsnittet om Danmark. Utöver det normativa materialet, förordningar och riksdagshandlingar, utnyttjar Jansson en omfattande forskningslitteratur. Varken Gustafsson eller Jansson behandlar stadsförvaltningen eller reformerna inom självstyrelsen på högre nivå, inte heller hur förvaltningsnormerna tillämpades i praktiken. De har tagit del av varandras texter i manuskriptskedet.

Gustafssons informativa och klara undersökning är väl avgränsad och strukturerad. De centrala frågorna är kommunens förhållande till staten samt förhållandet mellan kommunen och dess invånare i de olika länderna. Vid analysen av parlamentsbehandlingen placerar Gustafsson s.a.s. 13 sammanträden i samma sal: fyra stånd i Helsingfors respektive Stockholm, två kammare i Kristiania, ständerförsamlingar i Roskilde och Viborg samt alltinget i Reykjavik. I debatten stod två huvudlinjer mot varandra. En kommunalfrihetlig linje ville montera ner statsmakten och i kommunalfrågan skapa mesta möjliga självstyrelse för de lokala eliterna. En statskommunal linje ville tvärtom slå vakt om privilegierade gruppers ställning och behålla statens obestridda överhöghet över samhället. Gustafsson anser, att den förra linjen segrade i parlamenten i Norge, Island och Sverige, den senare åter i Danmark och även i Finland "eftersom lantdagen själv fastslog kommunernas starka underordnande under staten i sitt utskottsbetänkande" (s. 46). Enligt min mening är det sistnämnda en något oskälig slutsats och författaren träffar mera rätt då han på ett annat ställe i texten betraktar betänkandets formulering som "en nödvändig

läpparnas beaktelse till den storfurstlig-kejserliga auktoriteten" (s. 34).

I diskussionerna vid detta syntetiska, samnordiska plenum framträder också enskilda riksdagsmän med sina speciella synpunkter (från Finland t.ex. prostarna Bergh, Borg och Stenbäck, bönderna Kiuru, Klami och Pelkonen samt herrarna von Knorring och von Born). Men Gustafsson placerar också in diskussionerna i vart lands aktuella politiska situation och granskar kommunalreformerna som politiska slagträn och medel att nå andra mål: "Kraven på kommunal självstyrelse kunde nog ibland ha sin udd riktad mot statsmakt och centralisering, men i ett längre perspektiv kan de ses som en del av sammansvetsandet av statsterritoriets invånare till en nation" (s. 57). Detta passar speciellt väl in på Finland som bl.a. Lars Westerland och Henrik Stenius nyligen konstaterat.

Janssons teoretiska utgångspunkt är "den historiematerialistiska forskningstraditionen". I enlighet med den tillämpar han en dynamisk modell där samhället emanciperar sig från ett "feodalt" urtillstånd till ett "kapitalistiskt", individualistiskt och liberalt och där lokalförvaltningens organ följer de socio-ekonomiska grundstrukturernas förändring. Metoden är komparativ, men avsikten är inte att jämförelsen skall begränsa sig till ett enkelt konstaterande av likheter och olikheter. Avsikten är att ur ett övernationellt perspektiv följa tidens diskussion, analysera det normativa materialet mot bakgrunden av de rådande socio-ekonomisk-politiska förhållandena, tolka det som tidigare forskning lyft fram och på denna högre analysnivå uppnå kvalitativ ny kunskap. Härvid kan nationella självklarheter framstå som historiskt och regionalt bestämda särdrag av en allmän historisk process.

Jansson drar i utgångsläget två viktiga skiljelinjer genom sitt undersökningsområde. Den ena skiljer Sverige-Finlands konstitutionella system från den oldenburgska monarkins (och den baltiska) absolutistiska författningstradition. Söder om den andra, den agrarstrukturella gränsen ligger de områden som domineras av det feodala produktionssättet eller godsekonomin. Den här gränsen låter Jansson löpa "från Ladoga genom södra Finland, låter den passera söder om såväl Åland som Gotland och Dalvälvens nedre lopp, för den vidare ut i Skagerack mellan Lindesnes och Skagen och upp i Nordatlanten" (s. 14). En av de genomgående aspekterna i Janssons undersökning är ytterligare att granska dragkampen mellan självstyrelsetanken och förvaltningsambitionerna i triangeln stat, offentligt reglerat lokalsamhälle och frivilligföreningar.

Beror det kanske på den historiematerialistiska utgångspunkten att de samhällen framträder speciellt tydligt där modellens övergång från feodalism till kapitalism förverkligas stilrenast: Estland, (de danska)

hertigdömena och Gamla Finland med dess donationsgodsområden? Vid det senare fäster Jansson relativt sett större uppmärksamhet än man gjort i finländska översiktsarbeten (Soikkänen m.fl.). Är det kanske ändå inte en överdrift då han hävdar att landsbygdsbefolkningen i de östra finländska gränstrakterna "som inte på länge (eller aldrig) kommit i kontakt med de äldre sockeninstitutionerna, visade upp en klart avvikande attityd till de så traditionsförankrade författningsförslagen" (s. 162)? Det är också i enlighet med Janssons grunduppfattning att problematisera de utländska förebildernas betydelse i kommunalreformerna: "De norska formannskapslovenes inflytande på den svenska kommunallagstiftningen får inte överbetonas" (s. 160). Att "förklara" samstämmigheten i de svenska och finländska kommunalförfattningarna som ett lån är enligt honom trivialt faktsummerande jämfört med det komparativa resultatet: "att man i de båda länderna hade samma kort att spela med, att man, enkelt uttryckt, inte kunde bibehålla exempelvis stämmoprincipen på mer än ett sätt" (s. 161).

Janssons framställningssätt med dess gogolaktiga satskonstruktioner gör boken tungläst. Framställningen är nyanserad och mångfasetterad, men också till den grad överlastad med fakta och detaljer att den på sina ställen börjar påminna om de av författaren föraktade faktsummerande handböckerna med den beklagliga skillnaden att den tanke som skall hålla samman fakta inte är tillräckligt disciplinerad. T.ex. i avsnitten om Baltikum och hertigdömena tappade recensenten den röda tråden vid ett flertal tillfällen. Å andra sidan är Jansson frågeställning ytterst ambitiös och den genererar fortlöpande nya intressanta delproblem. Han är en stor syntes på spåren.

Båda författarna betecknar sina böcker som forskningsexperiment och undersökningarna talar för att vi behöver mer av detta slag av nordiska komparationer byggda på en forskares insatser. Ett elementärt, men inte ringa problem gäller språken. I Janssons käll- och litteraturförteckning imponeras läsaren bl.a. av över trettio titlar på finska, estniska och isländska. Hur många nordiska fackhistoriker utanför Finland kan idag eller i framtiden utan svårigheter ta del av finsk text? Finländarna klarar nog de nordiska språken, fränsett isländskan. Här finns en uppenbar "marknadsnisch" också för andra finländska forskare än Eino Jutikkala; för dem torde det ju vara lättare än för nordiska kolleger att vid behov lära sig estniska.

Jussi Kuusanmäki